

ПРИНОСЪТ НА БОРИС ПАСКАЛЕВ ЗА ИЗГРАЖДАНЕТО НА ЧИТАЛИЩЕ ДОМ-ПАМЕТНИК "ИСКРА" В ГРАД ВЕЛИКО ТЪРНОВО

Боряна Боянkinsка

Името на Борис Паскалев Цанков няма да го срещнем нито в енциклопедиите, нито в местния сборник "Бележити търновци", нито в историята на Велико Търново. Той е останал извън обсега на историческите изследвания въпреки заслугите му за културното въздигане на старопрестолния Търновград след Освобождението. Целта на настоящото съобщение е да се запознае българската културна общественост не само с личния и обществен му живот, но и със заслугите му за изграждане на читалище дом-паметник "Искра". Този скромен търновец е живял в махала "Марино поле" (Обр. 1). Посветил е 23 години от живота си, за да осъществи мечтата на своите съквартилци да имат собствено читалище, което да е разпространител на култура и просвета, от една страна, и паметник на почит към загиналите във войните съквартилци, от друга.

Роден е на 18.09.1894 г. в Търново. Баща му Паскал Цанков Дойков (1860–1922 г.) е от с. Мусина и е потомък на известния род Делирадеви. Бил е военен, а през 1889 г. като запасен старши унтерофицер бил назначен на длъжност окръжен капитанармус (завеждащ военен склад) в 18 пехотен Етърски полк. За заслугите му към българската армия е удостоен с орден "За храброст" IV степен, 2-ри клас, сребърен медал "За заслуга", както и с възпоменателни медали "За Освобождението 1877–78 г.", "За Сръбско-българската война", "За възшествието на княз Фер-

Обр. 1. Борис Паскалев Цанков.

динанд I през 1887 г." Майка му Тодора Денчева (1855–1937 г.) е родом от с. Лесичери. Тя е потомка на рода Камбурови. Първоначално семейството живее в с. Голямо Яларе (дн. Русаля), където се раждат децата им Цанко (р. 1880 г.) и Денчо (р. 1882 г.). През 1890 г. семейството се установява трайно в Търново. Тук се раждат дъщеря им Цветана и синът им Борис (Обр. 2).

Обр. 2. Семейството на Паскал Цанков. Най-малкият е Борис Паскалев.

Къщата им в Търново се намира на държавния път Търново – Севлиево, по късно ул. "Мария Луиза" (дн. ул. "В. Левски"). Построена е през 1897 г. Сградата е масивна – има сутерен и първи етаж с дюкян и дворно място до "Марино поле" (Обр. 3). През 1936 г. към нея е построена пристройка откъм двора. През 1962 г. къщата и дворното място са отчуждени за кооперативно жилищно строителство, а през 1966 г. семейството получава в замяна апартамент в построенния блок, където и до днес живеят неговите наследници.

През 1933 г. Борис Паскалев закупува вила с дворно място и лозе в местността "Катуните" извън града. По примера на съседа си д-р Широкоград създава модерна овощна градина с отбрани нови сортове ябълки, круши, праскови и др. – високостъблени и нискостъблени дървета. Вилата е електрифицирана и водоснабдена и семейството живее в нея от м. май до м. октомври всяка година.

Обр. 3. Къщата на сем. Паскалеви

Обр. 4. Анка и Борис Паскалеви

Обр. 5. Семейството на Борис Паскалев

Фамилия Паскалеви са енориарши на църквата "Света Марина". Борис Паскалев е кръстен в тази църква на 29.10.1894 г. от свещеник Петър Троянски, а на 25.01.1925 г. свещеник Георги Колев го венчава тук с учителката от еленския край Анка Петрова (Обр. 4). През 1926 г. се ражда големият им син Стефан, а през 1930 г. – Живко (Обр. 5).

Образование Борис Паскалев получава в родния си град – завършва Мъжката гимназия. По време на Първата световна война участва в Шуменския крепостен батальон, който е включен в състава на 3-та армия.

След войната, в периода 1919–1922 г., той работи като начален учител в селата Чаушево (дн. Ценово, Русенска област) и Голямо Яларе (дн. Русаля, Великотърновска област). През 1923 г. се завръща в Търново и постъпва на работа при големия търговец – манифактурист Сталян Койчев. Двамата работят заедно до 1.06.1945 г. в магазина на ул. "Търговска" (дн. "Ст. Стамболов"), в който продават вълнени, памучни и копринени платове. От 26.06.1945 г. до 28.02.1950 г. е магазинер в Потребителна кооперация "Напред", а от 1.01.1951 г. до 1958 г. е домакин на детските градини "Роза Димитрова", "Петър Трумбев" и "Ганка Рашева".

През целия си живот Борис Паскалев не е бил член на никоя партия. За сметка на това той е взимал активно участие в проявите на редица обществени организации. Член е на туристическо дружество "Трапезица", есперантско дружество "Лумо", както и на дружеството на запасните подофицери в гр. В. Търново. Най-добрите години от своя живот и цялата си енергия Борис Паскалев влага в осъществяване на мечтаното от всички Маринополци читалище дом-паметник "Искра", което да увековечи подвига на загиналите във войните.

Идеята за построяване на такова читалище се заражда след края на I-та световна война. Група млади хора организират театрална трупа с цел набиране на средства и построяване на паметник с паметна плоча на загиналите във войните. На общо събрание от 31.08.1919 г. се заражда идеята да се построи читалищна сграда паметник с надслов "Читалище–паметник "Искра", на стената на която да се постави паметна плоча с имената на убитите във войните Маринополци, които според списъка, предоставен на настоятелството през 1943 г., са 30 души (ТДДА–ВТ ф. 23К, оп.1, а. е. 16). Спечелената от театрални представления сума от 1303,40 лв. се отделя за фонд "Постройка за читалище – паметник "Искра". На 30.06.1926 г. се поставя основният камък на читалищната сграда. От тази година датира участието на Борис Паскалев в читалищното настоятелство като подпредседател и до окончателното му завършване той е неотлъчно в ръководството му. През периода 1926–1949 г. Борис Паскалев е бил седем години подпредседател (1926, 1928, 1932, 1933, 1935, 1937, 1938 г.), четири години касиер (1927, 1929, 1930, 1934 г.), една година съветник (1936 г.) и единадесет години председател, от които последните десет непрекъснато (1931 и от 1939 до 1949 г.). Уставът на читалището от 1928 г. ясно формулира задълженията на отделните лица в настоятелството. Председателят представлява читалището пред всички учреждения и лица; грижи се за своевременно свикване на настоятелствените членове,

а при нужда и тия от контролната комисия на заседания. Има върховен надзор върху работата на отделните длъжностни лица; председателства всички заседания с изключение на годишните; подписва в едно с касиера и подсекретаря протоколите на общите събрания. Подписва в едно с касиера изходящата кореспонденция и резолира постъпващата. Той заверява оправдателните документи и дава нареждания за изплащане на разходи. Длъжността на подпредседателя изисква да подпомага работата на председателя, а при негово отсъствие да го замества. Секретар-касиерът завежда приходите и разходите в книга, издава нужните квитанции и внася приходите в текуща лихвена сметка, съхранява влоговите книжки и ценните книжа, държи протоколите на всички заседания, пази читалищния печат и има право да държи в себе си 1000 лв. (ТДДА-ВТ, ф. 23 К, оп. 1, а. е. 2). Както се вижда от изложеното, длъжностите, които е заемал Борис Паскалев, са изключително отговорни. Но той оправдава доверието на своите съквартилци. Нещо повече, със своята инициативност, дипломатичност и упоритост той успява да преодолее всички трудности и да осъществи построяването на дългоочакваното читалище.

Читалищната сграда е строена на два етапа. Паскалев участва в строежа на първия етап 1926–1927 г. в качеството си на подпредседател и касиер. Тогава се построява първият етаж, който е открит официално на 17.11.1929 г. с пиесата "Хъшове". Така Маринополци се сдобиват със собствена читалищна сграда, в която да представят театрални постановки, беседи, да провеждат вечеринки и да задоволяват културните потребности на нарастващия брой жители на квартала. Въпреки културните прояви, с които се набират средства, настъпва един застои в строежа, тъй като тези средства се оказват недостатъчни. Основният проблем на настоятелството е да намери нужните пари, за да продължи строителството. Настоятелството полага изключителна изобретателност в начините на набиране на средства през целия строителен период. Освен чрез дарения и читалищни изяви настоятелството провежда лотарии, използва хора, подлежащи на трудова повинност, които да работят на строежа, коледни хорове, които да обикалят къщите и да събират дарения, отдаване на помещения под наем, продава стари декори.

Борис Паскалев не само е сред редовните дарители на читалището, но успява да убеди и много свои близки да сторят същото. Сред списъка на благотелните членове виждаме имената на Цанко Паскалев, дарил 500 лв. през 1929 г., Тодорка Паскал Цанкова – 1000 лв. през 1930 г., Анка Паскалева – 500 лв. през 1930 г., Денчо Паскалев – 1000 лв. през 1942 г.

Ново оживление и главни строителни работи започват през 1939 г., когато председател на читалищното настоятелство и основен двигател на строителната дейност е Борис Паскалев. Дейност-

ите му като председател на настоятелството са отговорни и многостранни. Със своята дипломатичност, умение да убеждава и прецизност той участва многократно във важни преговори и комисии.

През 1933 г. Василка Тереева дарява на читалището къщата на съпруга си Христо Тереев във В. Търново, която е оценена на 200 000 лв. В завещанието си В. Тереева заявява, че къщата се дарява с цел да бъде продадена и с парите да се продължи строителството на сградата. Това дарение дава нов тласък на строителните работи. За съжаление встъпването във владение на къщата се проточва до 1940 г. поради водене на съдебни дела от страна на наследниците на Василка Тереева, които оспорват завещанието. Още през 1933 г. Борис Паскалев, тогава подпредседател, е натоварен от настоятелството да осъществи връзка с Мария Дочева, изпълнител на завещанието на В. Тереева, и да събере информация от съдебните и други учреждения, свързани със завещанието. Настоятелството е въввлечено в продължителни съдебни дела. То е представявано от своя съквартилец и приятел на Б. Паскалев. Петър Димитров Габровски, по това време адвокат в София, а по-късно министър. Читалище "Искра" печели делото за къщата. След като тя става негова собственост, настоятелството я обявява за продан. На 3.01.1941 г. се избира комисия, която да осъществи продажбата. За нейн председател е избран Б. Паскалев, а за членове Христо Петров, инж. Пиперов и майстора-строител Илия Дюлгеров. Къщата е продадена на Мара Трудникова, която е от същия квартал, за 240 000 лв (ТДДА – ВТ, ф. 23К, оп. 2, а.е. 1).

За да завърши цялостния проект, читалището има нужда от допълнително място, което е собственост на Йордан Атанасов. За осъществяване на преговори със собственика през 1941 г. са натоварени Борис Паскалев, Младен Найденов и инж. П. Пиперов. Впечатлен от проекта на настоятелството, Й. Атанасов дарява дворното си място от 86 кв. м. на читалището (ТДДА – ВТ, ф. 23К, оп. 2, а.е. 1).

На заседание от 11.04.1941 г. се взема решение строежът да се извърши по стопански начин. За тази цел се сформира тръжна комисия, ръководена от Б. Паскалев, и членове – инж. П. Пиперов и арх. В. Стоянов. След проведения търг със строежа се заема предприемачът Митю Гунчев от Килифарево.

През 1943 г. читалище "Надежда" отправя предложение към читалище "Искра" за обсъждане условията за сливане на двете читалища. От страна на читалище "Искра" комисията по сливането се ръководи от Борис Паскалев. До окончателно решение обаче не се стига (ТДДА – ВТ, ф. 23К, оп. 2, а. е. 2).

През 1944 г. се решава киносалонът да се отдаде под наем. След като преглежда офертите, настоятелството решава, че най-изгодно е предложението на Никифор Дипчиков от Габрово. За

подготвянето на договора и консултирането му с адвокат е натоварен Борис Паскалев. Помещението се отдава на Дипчиков за срок от 5 г. Договорът е изработен изключително прецизно и съдържа 27 точки.

По-късно, през 1946 г., когато настоятелството решава да наеме апаратурата от Н. Дипчиков, отново с изготвяне на проектодоговора и провеждането на преговорите със собственика е натоварен Б. Паскалев (ТДДА – ВТ, ф. 23К, оп. 2, а. е. 2).

През годините, когато Б. Паскалев е председател на читалището, се налага не веднъж да се прибягва до теглене на заеми. Честността и всеотдайността му печели доверието на неговите съквартилци и му помага в трудните моменти.

За пръв път на общо събрание през 1940 г. настоятелството решава да изтегли заем от 35 000 лв., за да откупи дела на В. Тереева от нейните наследници. Поръчители на заема са осем човека, като на първо място е името на Борис Паскалев. През октомври 1943 г. Великотърновската популярна банка отпуска два заема на читалище-паметник "Искра" в размер на 500 000 и 1 000 000 лв., като гаранتي са посочени 59 човека, които залагат имотите си. Първи в списъка е Борис Паскалев. Настоятелството подава и молба до банката лихвата по заема да бъде по-ниска. Популярната банка удовлетворява молбата със следния отговор: "Този строеж се върши под контрола и отговорността на ентузиазирани лица, ангажирани в управата на дружеството, затова банката реши лихвата по заема да бъде 7%" (ТДДА – ВТ, ф. 23К, оп. 1, а. е. 10).

На заседание от 5.07.1944 г. се решава да се склучи вътрешен безлихвен заем сред хората от квартала, за да може да се погаси заемът към банката. През ноември 1944 г. се сформира комисия, оглавена от Б. Паскалев, която да се занимава със събирането на заема. Дяловете са от по 500 и 1000 лв. Едва през 1946 г. заемът към банката е погасен и поръчителите са освободени.

На 30.05.1947 г. се решава да се изтегли от Популярната банка заем в размер на 3 000 000 лв., за да се изплати апаратурата на Никифор Дипчиков. С подготвяне на документите за заема са натоварени Б. Паскалев и Й. Балабански, който е управител на киното.

Освен обикновените задължения, които Б. Паскалев има като председател, по време на строителните работи се появяват нови ангажименти, изискващи допълнително време и енергия. През него минават всички оферти за извършване на строителните работи, както и оферти за отдаване под наем на помещенията, собственост на читалището. Паскалев използва личното си познание с Петър Габровски, благодарение на когото читалището успява да получи повече от 1 000 000 лв. помощи през годините, а също така и трудно намиращи се материали. Пак благодарение на П. Д. Габровски се разрешава от Министерството на общест-

вените сгради, пътищата и благоустройството през май 1943 г. да продължи строежът за довършване на започнатата сграда без право на наряд за цимент и бетонно желязо и без ангажимент за набавяне на недостигащи груби строителни материали. По предложение на Борис Паскалев, Петър Габровски (министър на вътрешните работи и народното здраве през 1940–1943 г.) и Александър Янулов (началник на касата за общинско подпомагане към същото министерство) са провъзгласени за почетни членове на читалището (ТДДА – ВТ, ф. 23К, оп. 1, а. е. 13).

Настоятелството решава да продължи строежа, като на втория етаж изгради киносалон, а в построяения вече първи етаж се направи трапезария и се изгради детски дом. За проектант е нает архитект Стефан Олеков от София. От всеотдайността на членовете на настоятелството, ръководени от Борис Паскалев, е впечатлен и арх. Олеков. На разглеждания на 21.01.1941 г. проект на архитекта четем: "Арх. Олеков имайки предвид благородния почин от страна на читалищното настоятелство да се изгради едно обществено културно огнище – разсадник на наука и изкуство – което ще се осъществи с помощи и дарения от частни лица и институции и понеже винаги е ценил и подкрепял подобни културни начинания е решил да направи на читалището отстъпка в хонорара от 60 000 лв. Той иска само 30 000 лв. за идейни скици, планове и тръжни книжа. Като се отказва от заплащане за изработване на детайли, ръководство, схеми и описание на инсталации, участие в комисии той се отказва от хонорар в размер на 30 000 лв., като това се счита за дарение на читалището" (ТДДА – ВТ, ф. 23К, оп. 2, а. е. 1). Киносалонът, който проектира арх. Олеков, е най-модерният в окръга.

Доизграждането на читалищната сграда се извършва също на два етапа. През първия се построява фасадата и салона, а през втория – сцената. През този период на строителство работата на Борис Паскалев е особено отговорна и натоварена. Строежът се извършва в изключително сложно време, когато всички строителни материали са под режим и тяхното набавяне е свързано с ред канцеларски и други формалности, като цялата документация минава през ръцете му. За преодоляването на трудностите се изисква не само губене на ценно време, но много често и харчене на лични средства. Всички материали са под разпоредбите на комисарството по снабдяването. За всеки вид материал трябва да се иска специално разрешение и да се спазва известен срок за неговото набавяне. Налагало се е един и същи материал да се набавя по няколко пъти по време на строителството и за всеки отделен случай трябвало да се премине през същите формалности. "За всичко това се е тичало и хлопало по разни канцеларии, ходило се е при разни началници, чакало се е с дни и седмици, само и само да се добие разрешение за доставката на този или онзи вид строителен материал"

(ТДДА – ВТ, ф. 23К, оп. 1, а. е. 16). Често са изпращани лица от настоятелството по други селища все във връзка със строежа, като София, Плевен, Павликени, Г. Оряховица, Русе, Якоруда и др., да набавят или получат строителни материали, за които е даден наряд от комисарството. При тези пътувания се е налагало да се напуска работа и да се губи лично време, но личните интереси остават на второ място. Че действително са полагани максимум усилия от страна на настоятелството за продължаване и завършване на строежа през трудните години на войната, е показателен фактът, че строежът не е прекратяван през тригодишния период, докато другите строежи в града са спрени или се извършват съвсем малко строителни работи. Нещо повече, през 1942 г. читалището е имало достатъчно количество цимент, така че е можело да си позволи да дава на заем. От тази възможност са се възползвали Командитно дружество "Никола х. Славчев" за строежа на Пивоварната фабрика, а също и строителите на новата клиника.

Борис Паскалев се ползва с голямо доверие сред своите съквартиранци. Виждайки дейността, която разгръща настоятелството под негово ръководство, много хора стават членове на читалището. Така например през 1939 г. читалището е имало 176 члена, през 1941 г. броят им нараства на 526, а през 1943 г. вече са 713. Увеличава се броят на дарителите от 33 благотелни члена през 1939 г. на 137 през 1943 г. Това кара ръководството да промени сумата от 500 на 2000 лв. за провъзгласяването на благотелни членове през 1943 г. Увеличават се и дарителите на големи суми. Така например АД "Н. х. Славчев" за периода 1940–1943 г. дарява 111 000 лв., Лигата на говорещите английски – 19 000 лв. плюс инвентар за 66 000 лв., братя Карачорови – 17 000 лв., братя Златеви – 15 000 лв., АД "Н. Павлов" – 15 000 лв., Димитър Карата – 10 000 лв., Златю Стоянов – 16 000 лв., Константин Георгиев – 20 000 лв., Стефанка Хараламбева – 10 000 лв. и много други.

През октомври 1944 г. в читалището се получава писмо на ОФ, в което се съобщава на настоятелството и контролната комисия, че са отстранени от длъжност и че имущество, ценности, архива и др. трябва да се предадат на Иван Дюлгерев – член на ОФ. Иван Дюлгерев става председател, а Борис Паскалев – съветник. Въпреки настъпилите промени Борис Паскалев с високото си чувство за дълг и отговорност продължава да работи за интересите на читалището. Работата му не остава незабелязана и през октомври 1945 г. самият Иван Дюлгерев го предлага за председател през следващият мандат. Той ръководи настоятелството до 1949 г.

За съжаление, поради липса на средства не се осъществява намерението да бъдат изписани на фасадата на читалището имената на загиналите във войните за национално обединение мари-

нополци. Тази идея и до днес не е намерила своята реализация.

На 24.05.1965 г. Борис Паскалев е награден от Върховния читалищен съвет със златна значка "Отличие за читалищна дейност". Това е едно скромно признание за огромната му дейност. Борис Паскалев почива на 17.06.1975 г.

"Величието на скромните има трогателна и странна красота, защото не вика, не се показва, защото е всичкото съкровище на тия хора, но е скрито и случайно се открива." Тези думи на Й. Йовков биха могли да се отнесат и за нашия съгражданин Борис Паскалев.

БЕЛЕЖКИ:

¹ Изказвам благодарност на г-н Стефан Паскалев за предоставените ми биографични данни и снимки от семейния му архив.

² Списък на убитите през войните Маринополци:

майор Цончо Йотов	редник Георги Коев
капитан Георги Томов Лазаров	редник Панайот Мерджанов
поручик Нено Матев	редник Панайот Ганчев
поручик Георги Йонков	редник Атанас Ив. Шербетов
поручик Иван Стефанов	редник Антон Дюлгерев
подпоручик Тодор Савов	редник Георги Тодоров
фелдфебел Кръстю Дончев	редник Атанас Ненов
фелдфебел Иван Пипев	редник Никола Иванов
ст. подофицер Симеон Събев Генчев	редник Милю Величков
мл. подофицер Никола Ницев	редник Никола Иванов Драганов
мл. подофицер Никола Георгиев	редник Димо Иванов
ефрейтор Драган Цанков (опълченец)	редник Панайот Дончев
ефрейтор Георги Михайлов	редник Желю Иванов
ст. подофицер Иван Петков Габровски	редник Иван Стефанов
редник Атанас Йорданов Джамбазов	редник Недко Калев

СЪКРАЩЕНИЯ:

ТДАД-ВТ – Териториална дирекция "Държавен архив" – гр. Велико Търново.

BORIS PASKALEV'S CONTRIBUTION TO THE BUILDING OF THE "ISKRA" COMMUNITY CENTRE IN VELIKO TARNOVO

Boryana Boyankinska

Summary

This study introduces to Bulgarian society not only the personal life of Boris Paskalev but his contribution to the building of the "Iskra" community centre.

During the time 1939–1949 when he was president of the board, the community centre was completed and the new cinema hall was opened.

Boris Paskalev devoted twenty tree years of his life to realize his own dream and also the dream of his fellow-citizens – the building of a new cultural centre.